

ИНТЕРКУЛТУРАЛНА ПЕРСПЕКТИВА ШКОЛА У СРБИЈИ ^а

Маја Врачар^{1*}, Слађана Д. Анђелковић², Звездан Арсић³

¹Зуботехничка школа, Београд

²Географски факултет, Универзитет у Београду

³Филозофски факултет, Универзитет у Косовској Митровици

**vracarmaja@yahoo.com*

Апстракт

Полазећи од савремене улоге школе у припремању ученика за живот у социјално и културно различитом свету, у раду се указује на потребу мењања парадигме ка отвореном конструктивистичком курикулуму и новим стратегијама учења у укључивању концепта интеркултуралности у школски контекст. Посебна пажња посвећена је изградњи интеркултуралних компетенција ученика, али и наставника полазећи од промена у култури школе, конструктивистичког, контекстуалног и интеграцијског приступа у сагледавању мултикултуралних садржаја и активности. У раду смо приказали два примера имплементације овог концепта која су настала у оквиру друге компоненте пројекта „Подршка развоју људског капитала и истраживања – Опште образовање и развој људског капитала – Развионица” у школама у Србији. У закључку је дат осврт на педагошке мере за подршку интеркултуралном образовању и васпитању, укључујући и улогу изградње школске културе у том процесу.

Кључне речи: интеркултурално образовање и васпитање, контекстуални приступ, интегрисани приступ, конструктивистички приступ, интеркултуралне компетенције ученика.

INTERCULTURAL PERSPECTIVE OF SCHOOLS IN SERBIA

Abstract

Starting from the current role of school in preparing students for life in a socially and culturally diverse world, this paper points out the need to change the paradigm

^а Чланак представља резултат рада на пројекту „Модели процењивања и стратегије унапређивања квалитета образовања у Србији” (број 179060), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

towards an open constructivist curriculum and new learning strategies in the implementation of the concept of interculturality in the school context. Special attention has been devoted to developing intercultural competences of both students and teachers starting from the changes in the school culture, constructivist, contextual and integrated approach in viewing multicultural contents and activities. The paper presents two examples of the implementation of this concept which were created within the second component of the project entitled "The Support to Human Capital Development and Research – General Education and Human Capital Development – Razvionica" in schools in Serbia. The summary provides an outline of the pedagogical measures for supporting intercultural education, including the role of developing the school culture in that process.

Key words: intercultural education, contextual approach, integrated approach, constructivist approach, students' intercultural competences.

УВОД

Глобализацијски изазови плуралног друштва захтевају од појединаца нове компетенције, прихватање концепта интеркултуралности и социјалне кохезије као трајних вредности. Промене у социјалним односима међу људима отварају питања етничког дијалога, толеранције, заједничког живљења. Плуралистичка друштва се сучавају са потребама прихватања културолошког наслеђа националних, етничких мањина и обезбеђивања њихових развојних могућности (Gajić, Budić, Lungulov, 2011), с једне стране, и процеса глобализације и стварања европског идентитета, с друге стране (Новаковић, 2014). У том контексту, развија се потреба за новом парадигмом у сагледавању новонасталих националних и глобалних питања која своје утемељење налази у концепту интеркултурализма.

Концепција интеркултурализма чини саставни део општих друштвених промена, а самим тим и промена у школском систему и школама у којима се актуализује имплементација концепта интеркултуралности у живот школе и стварају услови за интеркултурално образовање и васпитање, засновано на толеранцији, дијалогу, разумевању и суживоту са другима.

ДИЈАЛОГ МЕЂУ КУЛТУРАМА: ПУТ КА ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТИ

Интеркултуралност као процес прожимања култура има своје домете и границе, које су условљене тежњом за остваривање нормативног захтева за прихватањем различитости и културне хетерогености, као и успостављањем таквог амбијента који омогућава уважавање сопственог културног идентитета и стварности (Кнежевић Флориф, 2005а), као и „познавање културних особености и осетљивости за разлике” (*Интеркултурално разумевање и људска права*, 2010: 11).

Чињеница је да припадници различитих култура живе једни поред других, чиме та различитост (етичка, национална, језичка, религиозна, социоекономска) чини основу мултукултуралности. Полазећи од мултикултуралног карактера друштва, стварање дијалога и интеракције међу групама које припадају различитим културама требало би да буде један од приоритетних циљева савременог друштва, с посебним нагласком на систему васпитања и образовања. Интеркултуралност, полазећи од концепта одрживости, у мултикултуралном друштву, тежи стварању интеракције, дијалога међу културама. У том смислу, боље разумевање култура, успостављање комуникације међу њима, флексибилнији став према различитостима и активна социјална интеракција представљају битне одреднице интеркултурализма (Ouellet, 1991).

На путу изградње интеркултуралности, познавање култура и њихових посебности представља полазну основу. Појам културе је веома сложен и променљив и одређује се на више начина. Одлучили смо се за појашњење појма културе које је настало у оквиру Међународне конференција о образовању *International Conference on Education, 43 rd Session, The Contribution of Education to Cultural Development, UNESCO* (1992), као и у Унесковим документима (2001, 2006А). То је „скуп дистинктивних, духовних, материјалних, интелектуалних и емоционалних образаца неког друштва или групе људи... заједно с њиховом уметношћу, књижевношћу, животним стиливима, начинима заједничког живота, системима вредности, традицијом и веровањем” (*Universal Deklaration on Cultural Diversity, 2001*), али и „центар индивидуалног и друштвеног идентитета и главна компонента разумевања идентитета група” (UNESCO, 2006В: 59).

У том смислу, културни и национални идентитет се не потиру, већ представљају категорије које су онтолошки повезане, прожимају се, допуњују, стварајући притом складну целину. „Дијалектика односа националног и културног идентитета разоткрива нам се у пуном сјају: Промовишући наднационалне, општељудске вредности, одређени народ постаје истински носилац културних вредности, али у истом ходу, не посежући за тим, успоставља и доказује и свој национални идентитет у најплеменитијем смислу речи” (Drašković Vićanović, 2014: 51). Културни идентитет је процес у којем се директно сучељавају потребе за универзализацијом појединих култура уз поштовање свих посебности. „Тражење културног идентитета постаје основна функција културе, при чему потврђивање особеног идентитета захтева међусобну комуникацију” (Koković, 2005: 289). У том смислу, актуализује се стварање нових веза и односа и сусрет култура који представљају окосницу у процесу глобализације, која поставља пред нас нова питања и дилеме, али и отвара нове перспективе за решавање истих. Траже се одрживи одговори на теме – глобално и национално, ми-

грације, мобилност, расељавање, промене међународних односа, демографски раст, мигрантска кретања, културна сарадња, социјална кохезија и суживот у заједницама различитих.

Један од путева у налажењу одговора на ове теме најчешће се повезује са потребом и могућношћу успостављања интеркултуралног дијалога, за који се сматра да може допринети подизању нивоа разумевања међу припадницима различитих народа и култура, и активном учешћу грађана у јавном животу. Интеркултурални концепт „полази од културне разноликости и проширује се на комплементарност универзалног и сингуларног како би дијалог био отворенији, динамичнији и флексибилнији” (Jelačić, 2011a: 10). Функција интеркултуралног дијалога огледа се у поспешивању разумевања, толеранцији, владавини људских права слободе и мира, те избегавању негативности културалног плурализма. Међутим, да би интеркултурални дијалог могао да се оствари, неопходно је обезбедити одговарајуће услове. Расправљајући о овом проблему и трагајући за условима који могу да буду у функцији развоја интеркултуралног дијалога, Лукач-Зоранић и Ивановић (2014) стоје на становишту да су они усмерени на: прихватање парадигме људских права као темеља међусобног поштовања; интензивирање интеркултуралне комуникације и размене; прихватање културалног плурализма; учешће грађана; инклузивну политику на свим нивоима и у свим секторима, те изградњу културе дијалога и образовање за интеркултурални дијалог.

ШКОЛСКА КУЛТУРА И РАЗВИЈАЊЕ КОНЦЕПТА ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗМА

Полазећи од динамичне и интерактивне, акцијске природе концепта интеркултуралности и интеркултуралног дијалога, као један од најважнијих инструмената у промовисању и изградњи овог концепта, истиче се интеркултурално образовање и васпитање. То је облик образовања и васпитања који треба да омогући младима да прошире распон својих референци, да доживе другачија културна обележја свог окружења и оспособе се за ненасилно понашање и асертивну комуникацију” (Кнежевић Флорић, 2005б: 359).

Школа трага за новим решењима у којима би могла применити основне поставке интеркултурализма, првенствено кроз јачање сарадње између свих учесника у васпитно-образовном процесу: ученика, наставника, свих запослених у школи, родитеља, као и локалне заједнице. У процесу интеркултуралног образовања и васпитања полази се од знања о различитим културама, које је неопходно, али не и довољно. То знање може да представља полазну основу, али се мора стално допуњавати различитим искуствима које појединци конструишу кроз суживот, толеранцију, комуникацију и сарадњу кроз

различите облике културе школе и успостављање односа између носилаца различитих култура, што чини суштину инттеркултуралне педагошке активности.

Истицање значаја културе школе у процесу интеркултурног образовања и стицања интеркултурних компетенција ученика као исхода васпитно-образовног процеса истичу бројни истраживачи, сматрајући да се успешне и квалитетне промене у васпитно-образовним установама могу постићи променом културе (Banks, 1999a; Bruner, 2000; Stoll & Fink, 2000). Бенкс (Banks, 1999b) дефинише школску културу као скуп сложених норми, ставова, веровања, понашања, вредности, церемонија, традиција и митова који су дубоко укорењени у сваки аспект школе. Култура школе посебно истиче „потребу истраживања, дубљег разумевања и заједничке адаптивне праксе, потребу двосмерне комуникације и реципроцитета односа деце, одраслих и окружења за учење[,] те важност заједничког учења свих учесника” (Вујичић, 2007: 93).

Оснаживањем школске културе и стварањем атмосфере и климе у школи која омогућава и потпомаже развој ученика из различитих етничких група, наставника и родитеља – стварају се предуслови за укључивање концепта интеркултуралног образовања и васпитања у курикулум школе. Процес оснаживања школске културе иде упоредо са њеном реконструкцијом јер су оба ова процеса условљена новонасталим потребама и изазовима мултикултуралног друштва. У том смислу, Милутиновић и Зуковић (2007) истичу да се све више препознаје потреба за реструктурирацијом школске културе, тако да она рефлектује културну разноврсност друштва и на тај начин помаже ученицима да развију знања, вештине и ставове, како би функционисали кроскултурално” (Milutinović, Zuković, 2007: 32). У том процесу требало би поштовати принцип диференцијације и уважавати специфичности социо-културног окружења школе, саме школе, разреда, одељења, група и појединаца у сагледавању, разумевању и решавању интеркултуралних проблема користећи разноврсне путева и стратегија за њихово разрешавање. Полазећи од културног плурализма промене у школи, требало би бити усмерене ка следећим елементима трансформисања: једнаке могућности свих ученика у остваривању својих потенцијала; активно учење у интеркултуралном окружењу; развијање интеркултуралних компетенција наставника за ефективно подстицање процеса учења код свих ученика без обзира на културне различитости и преузимање активне улоге у преиспитивању сопствене образовне праксе; подстицање школа у спречавању свих облика угњетавања како у самој школи тако и у окружењу; промена средишта пажње и оријентације образовања ка стварању критички активних и свесних особа (Gorski, 2006). У том смислу, интеркултурални приступ може се сматрати свеобухватним јер је

усмерен на „промене у школи које обухватају целокупну климу у школама, физичко окружење, курикулум, односе између ученика, наставника и шире заједнице” (Zuković, Milutinović, 2008: 532).

Школе као места најорганизованијег и систематског васпитања и образовања су места сусретања, дијалога, различитих култура. С тим у вези, „интеркултурално образовање постаје део процеса којим се подстиче дијалог, преговарање, помирење, компромис, прилагођавање, на крају заједничко решавање проблема, где значајну улогу има и верска настава” (Hrvatić, 2007: 47).

Јасна опредељеност школе ка мултиетничком друштву подржана је реформским захватима у школском систему и дефинисана релевантним националним документима које је усвојила Влада Републике Србије (*Закон о основама система васпитања и образовања 2017, Закон о уџбеницима и наставним средствима 2009, Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године 2015*), али се не придаје одговарајући значај разматрању уџбеника и наставних материјала из визуре интеркултуралности.

У складу са законским документима у циљу функционалности примене концепта интеркултуралности, школа доживљава своју трансформацију као интеркултурална заједница и отвара се према окружењу, што, између осталог, претпоставља и суконструкцију курикулума. Средиште пажње помера се на курикулум и организовање наставних, ваннаставних и слободних активности ученика које ће допринети остваривању једнаких могућности, права на различитост и припрему за живот у мултикултуралном друштву. Остваривање ових циљева представља изазов и може се остварити путем разноврсних стратегија и модела као што су: подстицање билингвалних образовних модела и стварања на мањинском језику, осмишљавање наставних ситуација које подстичу социјализацију и сарадничко учење, интегрисани приступ у настави, промене везане за методе, облике и садржаје рада, амбијентално учење. Промена односа према наставним садржајима представља битан део реконструкције курикулума, који обухвата и уношење у програм рада садржаје који афирмишу друге културе, израду двојезичног уџбеничког и радног материјала. Садржаје и вредности из различитих култура требало би што више уводити у наставни процес, при чему се потенцира активна природа процеса сазнавања, а акценат се ставља на конструкцију знања од стране ученика, где се посебно наглашава значај интеракције са средином. Неодвојивост васпитно-образовног процеса од контекста у којем се они збивају указује на важност успостављања јачих веза у односу школа – локално окружење – друштво. Несагледавање веза између животних ситуација и интеркултуралних садржаја који се изучавају у школи и те како се осликава на ставове и уверења ученика, који су такође продукт како наставног процеса тако и других активности ученика.

*ИЗГРАДЊА ИНТЕРКУЛТУРАЛНИХ КОМПЕТЕНЦИЈА КРОЗ
ШКОЛСКУ КУЛТУРУ – ПРОМЕНА ПАРАДИГМЕ*

Промене које мултикултурално друштво покреће, а које су утицале на промену културе школе као директну последицу имају развијање концепта васпитања и образовања усмереног ка компетенцијском моделу који омогућава стицање општих и међупредметних компетенција ученика, између осталих, и компетенције за интеркултуралну комуникацију и интеракцију (Vugan, 2006). Мултикултурални приступ који представља основу за изградњу интеркултуралних компетенција јасно је изражен у правним документима у Србији, што је добра полазна основа, али не и довољно за правилан приступ у грађењу интеркултурализма (Јовановић, Качапор, 2016). Потребна је имплементација овог приступа у све сфере живота и на свим нивоима образовања. Развијањем интеркултуралне компетенције кроз све нивое образовања стварају се услови и осигурава се квалитетна комуникација, која је нужна за успостављање квалитетних односа за суживот у широј друштвеној заједници сваког појединца (Богнар, 2008).

Интеркултуралне компетенције у највећем делу садржане су у оквиру образовања и васпитања и највећим делом представљају основу за развијање компетенције за одговорно учешће у демократском друштву, али су у исто време и саставни део осталих предметних и општих међупредметних компетенција које се огледају првенствено у „динамичнијем и ангажованијем комбиновању знања, вештина и ставова релевантних за различите реалне контексте који захтевају њихову функционалну примену” (*Стандарди општих међупредметних компетенција за крај средњег образовања*, 2013: 2). Једна од међупредметних ученичких компетенција која се директно односи на интеркултурално образовање и васпитање је одговорно учешће у демократском друштву. Ова компетенција подразумева да ученик својим активностима у заједници доприноси заштити и неговању људских и мањинских права, хуманистичких вредности и основних демократских вредности и принципа. Ученик може да користи право избора културе, супкултуре и традиције, коју ће неговати и афирмисати, поштујући право других да негују и афирмишу другачије културе, супкултуре и традиције. Важно је истаћи да се ова компетенција односи и на ученикову оспособљеност да се удружује са другима како би ангажовано, толерантно, аргументовано и критички заступао одређене ставове, интересе и политике поштујући права оних који заступају супротстављене иницијативе, као и правила и процедуре за доношење одлука (*Правилник о општим стандардима постигнућа за крај општег средњег образовања и средњег стручног образовања у делу општеобразовних предмета*, *Службени гласник РС*, бр. 117/2013).

Полазећи од законских решења, али и сагледавајући специфичност нашег друштвеног контекста, као и новим наставним при-

ступима, пред школом и наставом се стварају нови захтеви у циљу изградње интеркултуралних компетенција. Једно од решења је и у редефинисању школске културе и прихватању нових приступа у настави који омогућавају да ученици кроз наставне, ваннаставне и ваншколске активности имају могућности интеракције са различитим културним мањинама, кроз суоднос, једнака права, поштовање култура и традиције. Један од тих приступа је и конструктивистички и контекстуални приступ у изградњи интеркултуралних компетенција.

Један од предуслова за остваривање новог приступа је и превазилажење једнопредметног сагледавања интеркултуралних проблема и стварање могућности за повезивањем садржаја из различитих предмета (интердисциплинарност) и њиховом контекстуализацијом у циљу разумевања и примене интеркултуралних садржаја, чиме се ствара добра основа за изградњу општих међупредметних компетенција, са посебним освртом на одговорно учење у демократском друштву. Овакво стање подразумева промену парадигме и другачији однос наставника према интеркултуралним садржајима. Питање се са садржаја помера на питање *Зашто?* и *Како?*. Пошто су интеркултуралне компетенције исход наставног рада, али и свих других ваннаставних и слободних активности ученика, као и културе и климе школе, потребно је ученике стављати што чешће у ситуације учења где ученик кроз сопствено искуство конструише/реконструише своја знања и ставове у вези са одређеним интеркултуралним проблемом. Кроз дискусију са осталим ученицима, путем размене искуства и знања, сагледавајући узроке и последице понашања, ученици су у активној позицији да самостално граде своје знање. Осим тога, важно је да се ученици не само правилно односе према онима који су другачији од њих већ је важно да знају зашто је потребно да се тако понашају или раде. Повезивање интеркултуралних садржаја са стварним контекстом и њихова функционална примена јесу постулати новог конструктивистичког приступа у грађењу интеркултуралних компетенција.

Разноврсне активности ученика које се подстичу кроз конструктивистички заснован образовни процес омогућавају ученику да увиди, разуме, учествује и може да да критички осврт на дати проблем, што је основа за изградњу здравих ставова у вези са проблемом интеркултуралности. У том процесу, кроз сопствено искуство, ангажују се сви потенцијали ученика: когнитивни, емоционални, вољни и психомоторни. Интеркултуралне компетенције ученика су тродимензионалне. То су „когнитивна димензија или компетенција знања – обухвата знање о себи и другима, језик комуникације и интеракцију; бихевиорална димензија – вештина, која укључује интерпретацију, повезивање, деловање и прилагођавање; афективна димензија – ставови, која се односи на релативизирање себе, поштива-

ње другога, отвореност и радозналост” (Seelye, 1993: 34). У том смислу, у грађењу компетенција неопходно је користити холистички приступ, који подразумева условљеност и повезаност свих компоненти интеркултуралних компетенција и јединствен развој свих. Стављајући ученике у ситуације да истражују, да се укључују у решавање проблема који су везани за непосредно окружење, кроз активно учествовање повећавају се могућности за разумевање и функционалну примену оног што се научило. Кроз дискусију, учествовање у пројектима, локалним истраживањима, кроз наставни процес, испитивањима ставова грађана, кроз дебатне клубове, такмичења, културне манифестације, обележавање верских, националних и државних празника, сусретима школа и разменом ђака, кроз кампове и радионице ученици изграђују интеркултуралне компетенције кроз сопствено искуство. У том смислу, полазећи од конструктивистичке парадигме у настави, која потенцира активну улогу ученика у стицању знања, вештина и ставова у остваривању концепта интеркултуралности и изградње интеркултуралних компетенција ученика, неопходно је примењивати контекстуални приступ у настави, који се дефинише као „холистички састав, односно, образовни процес који има за циљ помоћи ученицима да виде смисао академских садржаја којег уче повезивањем истих с контекстом свакодневног живота, односно, с контекстом својих личних, друштвених и културалних околности” (Johnson, 2002 према: Purković, Bezjak, 2015a: 135). Откривање значења и смисла је основна карактеристика контекстуалног учења, а „односи се на путове којима појединац схвата важност одређеног садржаја учења, те увиђа његову намену и сврсисходност” (Johnson, 2002 према: Purković, Bezjak, 2015b: 136). Из ових ставова се увиђа значај повећања удела контекстуалног учења у циљу стицања интеркултуралних компетенција. У том смислу, задатак наставника је да препозна значај проблема за ученика и окружење, да припреми задатке који ће ученика ставити у позицију да активно, учествујући конструише, реконструише своја знања, искуства и ставове. Развијање когнитивне флексибилности, препознавање ситуација у окружењу, као и спремност да се укључе у њихово решавање – представља продукт учења кроз искуство и конструкцију знања које се заснива на контекстуалном приступу. У складу са потребом за повећавањем удела конструктивистичког и контекстуалног учења у стицању интеркултуралних компетенција, издваја се значај и потреба повећања удела учења и поучавања изван учионице који своје утемељење има у контекстуалном и конструктивистичком приступу у процесу учења. „Посматрано са таквог становишта све се више говори о интеграцији ваншколских простора у школски курикулум, отварању школе ка непосредном окружењу и реализацији васпитно-образовног процеса у аутентичном контексту – амбијенту” (Анђелковић,

Станисављевић Петровић, 2013: 40). Педагошки потенцијали самог амбијента изван учионице служе као извор сазнања, контекст за учење и поучавање и простор за практиковање усвојених знања и вештина (Bognar, Matijević, 2005; Szczepanski, 2001). Кроз позицију да сагледају проблем из више перспектива, на месту где се он стварно дешава, уз сагледавање више контекстуалних чинилаца који утичу на њега, ученици су у позицији да проблем сагледају свеобухватно и покушају да га реше користећи различите стратегије (Анђелковић, Станисављевић Петровић, 2011).

Активности у различитим амбијентима (музеји, галерије, занатске радионице, верски објекти, споменици, културне установе, истраживачки центри) омогућавају ученицима да кроз разноврсне наставне и ваннаставне интердисциплинарне и интерактивне активности и садржаје развијају интеркултурална знања, вештине, ставове и вредности (Анђелковић, Станисављевић Петровић, 2013). У том смислу, тежиште се помера од трансмисивних ка откривачким, проблемским и истраживачким методама, као и на повећање удела методе дијалога, аргументоване расправе, дискусије и дебате (Ђуришић Бојановић, 2003). Употребом ових метода у изградњи интеркултуралних компетенција, код ученика се развија осетљивост, радозналост и критичко промишљање о односу сопствене културе и других култура, што представља један од исхода интеркултуралног образовања (Јелачић, 2011b; Neuliep, 2012; Вукчевић, 2007).

УЛОГА НАСТАВНИКА У СПРОВОЂЕЊУ КОНЦЕПТА ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТИ У ШКОЛИ

Као једна од битних карика у изградњи интеркултуралних компетенција ученика и развијању концепта интеркултуралности у култури школе истиче се улога наставника у прилагођавању курикулума потребама и способностима свих ученика имајући у виду посебности културне и социјалне средине, етничких група и слојева. Те посебности требало би бити уткане у сва подручја рада школе и предуслов у осмишљавању наставних ситуација које се заснивају на поштовању културних вредности, когнитивних процеса, стилова учења и начина комуникације. Улога наставника је медијаторска у циљу сусрета култура, разумевања других и другачијих, уважавања посебности, као и имплементирање садржаја мањина у наставни курикулум, подстицање активности ученика у решавању проблема у непосредном окружењу, уплитање културних вредности у културу школе, стварање наставних ситуација за примену знања, вештина и ставова. У том смислу, отвара се ново питање – изградња интеркултуралних компетенција наставника.

Компетенције за интеркултурално образовање и васпитање нису додатни аспект професионалног развоја наставника, већ важан део саме професије. Очекује се да наставници поседују знања о различитим културама, способност уочавања и прихватања различитости, позитивне ставове о својој култури и другим културама, односно да буду интеркултурално осетљиви како би могли да интеркултуралне компетенције подстакну код ученика. Иако пракса показује велики значај интеркултуралне компетентности наставника у развијању концепта интеркултуралности у свим сегментима рада школе, у законским документима као што је *Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја* (2011) углавном је присутно наглашавање мултикултуралног приступа образовању без интеркултуралних димензија. Интеркултуралне димензије односе се на стварање васпитно-образовних ситуација у којима би се културне разлике користиле као ресурс за учење, а ученици стављани у ситуације где могу да проблем сагледају из више перспектива и да својим активним учествовањем конструишу интеркултурална знања, вештине и ставове, као што је дато у примерима добре праксе *Етно-дан* и *Међународни сајам идеја*, који ће бити објашњени у наставку рада. Само овако припремљени појединци биће спремни за прихватање различитих улога у демократском друштву, које у својој основи садржи културни дијалог, разумевање, толеранцију и суживот.

У циљу оснаживања и обуке наставника у имплементацији нових приступа, у спровођењу концепта интеркултуралности на нивоу школе и локалне заједнице првенствено конструктивистичког приступа развијани су примери добре праксе кроз пројекат *Подричка развоју људског капитала и истраживању – развој општег образовања и људског капитала – Развојница*¹, који је финансирала Европска унија за потребе Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Носилац пројекта је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а конзорцијум који предводи компанија „Nulla & Co Human Dynamics KG” спроводи пројекат. Циљ пројекта је развој образовања у Србији, кроз јачање „троугла знања”, који чине едукација, истраживање и иновација, и кроз побољшање учинка образовног система, за разлику од досадашњих реформи и системских пројеката, усмереност је на опште образовање као предуслов за даље академско образовање. Остваривање пројектних активности спроведено је од јула 2012. до децембра 2015. године. У пројекат је било укључено преко 160 школа. Од тог

¹ Обука за примену националног оквира курикулума – основе учења и наставе и развој вежбаоница – Решење министра просвете: 1586/2013-06 од 18. новембра 2013. године

броја, међу школама вежбаоницама била је 41 школа. То су основне школе и гимназије које се налазе у близини универзитетских центара. Остале школе у огледу чини групација од 122 школе, међу којима је и 35 средњих стручних школа. Школе које су укључене у оглед чине укупно око 10 % школа у Србији, што је и био број који је задат пројектним задатком.

У основи концепта пројекта *Развионица*, који се бави и интеркултуралним образовањем, јесте конструктивистички и контекстуални приступ, садржан у принципу да је знање резултат активности конструисања субјекта који сазнаје. Конструктивистичка средина за учење подстиче саморегулисано учење, креативност, решавање проблема и целоживотно учење (Милутиновић 2015). Појединци активно конструишу знање у интеракцији са својом околином и у том процесу се сама околина, људи и њихови односи мењају (Милутиновић 2011). Примери праксе *Етно-дан* и *Међународни сајам идеја*, које смо издвојили за потребе овог рада, заснивају се на конструктивистичкој парадигми у изградњи интеркултуралних компетенција и настали су у школама у Србији у оквиру друге компоненте пројекта. Циљ овог дела пројекта је допринос развоју и јачању интеркултуралних компетенција, као и подстицања и подржавања активности и иницијатива ученика и наставника у школама и локалним срединама. На тај начин, пројекат имплицира другачију примену интеркултуралне димензије на нивоу школе и локалне заједнице.

Циљ обуке која се односила на интеркултурално образовање и васпитање био је јачање свести наставника, стручних сарадника и директора школа о потреби и могућностима да се у свакодневном образовном раду пружи подршка и осигура развој компетенција ученика за конструктиван дијалог и повезивање са припадницима различитих културних и социјалних група, као и унапређивање професионалних оруђа наставника у развоју интеркултуралних компетенција. Главни очекивани исходи били су да наставници препознају своју улогу у развоју компетенција и интеркултуралног образовања и васпитања ученика, без обзира на предмет који предају, да повезују теме и проблеме који се односе на интеркултуралност са садржајима својих предмета, да планирају и изводе међупредметно повезану тематску наставу у коју су укључени садржаји и питања везана за интеркултуралност и њен значај за индивидуални развој и друштвену кохезију и да у школски програм укључе наставне и ваннаставне активности усмерене на изградњу знања и оспособљавање ученика за конструктиван и ефикасан интеркултурални дијалог.

Теме које су биле део обуке наставника су: „Увођење у концепт интеркултуралног образовања и његово место у *Основама националног курикулума*”; „Процена сопствене школске праксе са становишта интеркултуралног образовања”; „Ослонци за интеркултурално унапређивање школе”; „Тематско планирање (планирање активности на једну од тема из области интеркултуралног образовања – допринос различитих култура развоју мог места)”; „Већина – мањина”, „Социјална акција”; „Смањење предрасуда и дискриминације”; „Културни идентитет”. Понуђене теме разрађиване су ослањајући се на предметне исходе и описе општих међупредметних компетенција, а интегрисану тему је било могуће остварити (на једном часу, двочасу, интегрисаном дану, тематском дану, у оквиру пројектних и истраживачких активности), слободних активности – секција, сусрета, посета (Сценарио за водитеље, Оквир Националног курикулума – основи учења и наставе, Пројекат „Развионица”, Београд, 2015).

У изабраним примерима доминира интеркултурални приступ кроз упознавање и разумевање културе различите од наше, развијање способности интеркултуралне осетљивости и сагледавање садржаја из угла других култура, стварање заједничких културних вредности насталих у комбинацији више култура и интензивној интеракцији и размени вредности различитих култура које су често упућене на заједничку локалну средину. Кроз поменуте активности развијају се интеркултуралне компетенције ученика и наставника чинећи их осетљивим на чињеницу да су људи природно развили различите начине живота, обичаје и погледе на свет. Управо та чињеница да су људи природно различити их обogaђује и проширује њихова досадашња искуства, ставове и уверења и погледе на свет око себе. У првом примеру, под вођством наставница Марија Делић, српски језик и књижевност, и Меланија Сабадош, русински језик из ОШ „Коста Трифковић” у Новом Саду, ученици су направили пројекат истраживања, договарали су се, решавали проблеме и сарађивали са ученицима чија се култура представља. Истраживањем су представили – преко Пауперпоинт презентација, плаката, музичких одломака – елементе културе Русина.

У другом примеру, који је настао у средњим школама Гимназија „Бора Станковић” у Нишу и „West Palm Beach high school” у Флориди под руководством наставника историје Хади Марка Димитријевића и Maureena Holtzera, приказана су ученичка знања о Холокаусту, Јеврејима, геноциду кроз грађење интеркултуралних компетенција.

Табела 1. Етно-дан: развијање способности интеркултуралне осетљивости и размена вредности различитих култура које су често упућене на заједничку локалну средину

Шта су били намера и циљ?	Јачање интеркултурализма и развијање међунационалног поверења и толеранције; социјална интеграција у плуралистичко друштво и живот у плуралистичком друштву, и развијање организацијских и комуникацијских способности ученика.
Како је рађено?	Ученици српске националности су, уз вођење наставника и сарадњу са ученицима русинске националности, истраживали карактеристике русинске културе – проучили етничку мапу, историју, музику, уметност, литературу, обичаје и кухињу Војвођанских Русина користећи различите изворе и истражујући локално окружење. Као резултат истраживања, припремили су презентације (постер, видео) на српском и русинском језику, које су представили свим осталим ученицима седмог и осмог разреда.
Шта су постигли? Импликације за праксу	У складу са својим интересима и способностима, ученици су направили пројекат истраживања, договарали се, решавали проблеме и сарађивали са ученицима чија се култура представља. Истражили су и представили – преко Пауерпоинт презентација, плаката, музичких одломака – елементе културе Русина. На крају је организован мини-квиз о томе колико се научило о култури Русина.

Табела 2. Међународни сајам идеја / International Marketplace of Ideas – повезивање социјално, културолошки и религиозно различитих група, упознавање са различитостима и успостављање комуникације вршњака са два континента на тему едукације о јеврејској култури.

Шта су били намера и циљ?	Основни циљ пројекта била је едукација о јеврејској историји, Холокаусту, геноциду и стереотипима. Други циљеви односили су се на повезивање социјално, културолошки и религиозно различитих група, упознавање са различитостима и успостављање комуникације вршњака са два континента.
Како је рађено?	У првој фази су ученици направили заједничку Фејсбук страницу, на којој су разговарали о слободно изабраним вршњачким темама (музици, филмовима, изласцима...). У следећој фази су се ученици из Ниша и ученици са Флориде представљали једни другима филмом. У трећој фази су заједно гледали филм „Три обећања” (као увод у дискусију о Холокаусту, да бисмо у завршној фази сами правили филм на тему Холокауста у њиховим локалним заједницама.
Шта су постигли? Импликације за праксу	Током пројекта ученици из обе земље стекли су знања о Холокаусту, Јеврејима, геноциду. Такође, стекли су и вештине истраживања различитих извора (интернет, архива), снимања и монтаже филма, медијских наступа. Више пута су учествовали на јавним трибинама и локалним медијима. Планирано је да се филм у едукативне сврхе приказује у Србији и Сједињеним Америчким Државама. Планирана је и размена посета ученика из САД и Србије.

На основу анализираних примера добре праксе, у складу са конструктивистичким и контекстуалним приступом учењу, можемо да закључимо да се интеркултурално учење остварило учешћем и тимским радом ученика, припадника различитих култура и активним конструисањем знања и вештина у социјалном контексту за учење. У изабраним примерима *Етно-дан* и *Међународни сајам идеја* интеркултурално поучавање ученика није било задатак само појединих наставника и није могло да се сведе на један школски предмет. Оно се остваривало кроз све сегменте школског рада – кроз наставу, ваннаставне активности, час одељењске заједнице и неговање одговарајуће школске културе, познавање и заједнички рад са ученицима који припадају различитим групама и културним заједницама у школи и локалној заједници. Интеркултурално образовање и васпитање у издвојеним примерима захтевало је од ученика познавање себе и власти те културе, развијање интеркултуралног дијалога и заједничких акција и активности, што представља добар темељ за укључивање ученика у процес сазнавања, разумевања и подржавања других култура.

ЗАКЉУЧАК

У раду смо настојали приказати начине примене концепта интеркултуралности полазећи од значаја културе школе, интеграцијског, конструктивистичког и контекстуалног приступа у изградњи интеркултуралних компетенција ученика и наставника. Да би се предложене мере могле дубље применити у остваривању концепта интеркултуралности, потребно је приступити систематским променама на свим нивоима васпитно-образовног процеса. Први ниво педагошких мера односи се на бољу примену концепта интеркултуралности у законским документима у Србији у којима сада преовладава мултикултурални приступ, који је потребан, али не и довољан у изградњи интеркултуралних компетенција ученика. Стицање интеркултуралне компетентности не налази се међу описаним циљевима образовања и васпитања, што намеће закључак да је потребно додатно радити на истицању интеркултуралне димензије у документима који се односе на образовни систем у Србији, али и на већем ангажовању и усвајању нових приступа у укључивање овог концепта у културу школе.

Други ниво педагошких мера које имплицира наша теоријска расправа усмерен је ка променама у методама, стратегијама наставе и афирмацији контекстуалног, интегрисаног и конструктивистичког приступа у настави са стављеним нагласком на подстицање интеркултуралног дијалога, путем којег се заједничка знања конструишу, а заједничке активности обезбеђују остваривање мера за спровођење интеркултуралног образовања и васпитања.

Такође, мере се односе и на оснаживање наставничких компетенција у циљу интегрисања интеркултуралне перспективе у целокупни рад школе и преузимања одговорности за достизање интеркултуралних циљева, кроз развој међупредметних компетенција ученика са циљем да образовање учини доступним и праведним за све ученике. Постоји потреба за усмеравањем процеса образовања будућих наставника у Србији ка идеји о раду са хетерогеном ученичком популацијом уз уважавање културних и других разлика међу ученицима.

Полазећи од чињенице да су знања која су потребна за живот у демократском и интеркултуралном друштву све сложенија, следећи скуп мера односи се на повећање обима примера добре праксе, њихове размене и подржавање иницијативе у локалним срединама и школама који могу представљати додатну оријентацију и ослонац у даљој афирмацији и операционализацији концепта интеркултуралности.

ЛИТЕРАТУРА

- Анђелковић, С., Станисављевић Петровић, З. (2013). *Учење и поучавање ван учионице – Амбијентална настава [Learning and teaching outside the classroom - Ambient teaching]*. Настава и васпитање, бр. 1, год. LXII, (39–52).
- Анђелковић, С., Станисављевић Петровић, З. (2013). *Школа и неформални образовни контексти [School and Informal Educational Contexts]*. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет.
- Анђелковић, С., Станисављевић-Петровић, З. (2011): *Значај природних и друштвених ресурса у функцији интеграцијског и амбијенталног приступа у иновирању функција школе. [The Importance of Natural and Social Resources in the Function of Integrated and Ambient Approach in Innovating School Functions]*. Гласник Српског географског друштва, 91, 1, 171–193.
- Banks, J.A. (1999). *An Introduction to Multicultural Education (2nd edition)*. Boston: Allyn & Bacon.
- Bennett, M., (1993), *Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity*. In R. M. Paige (Eds.), *Education for the Intercultural Experience*, (17–71). Yarmouth: Intercultural pres.
- Богнар, Ј. Матијевић, М. (2002). *Дидактика. [Didactics]*. Загреб: Школска књига.
- Божиловић и Ј. Петровић (ур.), *Модернизација, културни идентитети и приказивање различитости, [Modernization, cultural identity and representation of diversity, published as a full paper]*, 27–28. 2011, Ниш 211–230. Ниш: Филозофски факултет.
- Брунер, Ј. С. (2000). *Култура образовања. [The Culture of Education]*. Загреб: Едука
- Вугам, М. (2000). *Assessing Intercultural Competence in Language Teaching. Sprogforum*, 18. 6, 8–13.
- Ђорђевић, Д., Дамјановић, Р. (2016). *Школска клима, њен значај за понашање ученика и могућности мерења. Теме*, XL, 1, 301–317.
- Ђуришић-Бојановић, М. (2003) *Мултикултуралност и мултиперспективност у образовању. [Multiculturalism and Multiperspectivity in Education]*. У С. Крњајић (ур.), *Уважавање различитости и образовање [Respecting*

- Differences and Education*]. (137–142). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Гајић, О. и сар. (2011). *Персоналне и социо-демографске карактеристике као корелати вредносних оријентација и интересовања студената у Војводини*. [Personal and sociodemographic characteristics as the correlates of the value orientation and interests of students in Vojvodina]. Зборник Института за педагошка истраживања, 43, 1, 139–159.
- Gertsen, M. C. (1990). *Intercultural competence and expatriates*. *International Journal of Human Resource Management*. 1, 3, 341–362.
- Горки, П. Ц. (2006). *Complicity with conservatism: The de-politicizing of multicultural and intercultural education*. *Intercultural Education*. 17, 2, 163–177.
- Гошовић, Р. и сар. (2012). *Водич за унапређивање интеркултуралног образовања*. [A Guide to Improving Intercultural Education]. Фондација за отворено друштво: Београд. Преузето 6. јануара 2017. са адресе file:///C:/Users/sladja/Downloads/Gosovic_Mrse_Jerotijevic_Petrovic_Tomic%202012%20%20Vodic%20za%20u napredjivanje%20interkulturalnog%20obrazovanja.pdf
- Драшкић Вићановић и [Овде се чини да нешто недостаје због и.]. (2014). *Културни идентитет, национални идентитет и проблем укуса*. [Cultural Identity, National Identity and the Problem of Taste]. XI, 22, 47–56 ARHE.
- Hrvatić, N. (2007). *Interkulturalna pedagogija: nove paradigme, u: Previšić, V. i saradnici: Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*. [Pedagogy for lifelong education and knowledge society]. Zagreb, Hrvatsko pedagoško društvo, 41. – 57.
- Интеркултурно разумевање и људска права (2010)*. *Intercultural Understanding and Human Rights*]. Сарајево: Хелсиншки комитет Норвешке, Универзитет у Мостару, Хелсиншки комитет за људска и мањинска права Босне и Херцеговине, Хелсиншки комитет за људска права у Републици Српској (БИХ).
- Јелачић, С. (2011). *Специфичности и значај интеркултуралног образовања у савременим друштвима*. [Specific characteristics and importance of intercultural education in modern societies]. *Норма*, 16, 1, 9–20.
- Јовановић, Б., Качапор, С. (2016). *Васпитавање за међународну толеранцију и сарадњу*. [Education for international tolerance and cooperation]. *Теме*, 1, 351–364.
- Кнежевић Флорић, О. (2005). *Мултикултурализам као основа интеркултуралног образовања*. [Multiculturalism as a basis of intercultural education]. *Педагошка стварност*, 51(5-6), 353–362.
- Коковић, Д. (2005). *Пукотине културе*. [The Cracks of Culture]. Нови Сад: Прометеј.
- Лукач-Зоранић, А., Ивановић, А. (2014). *Интеркултурално образовање: Нужност данашњице*. [Intercultural Education: The Necessity of Modern Times]. Друга Међународна конференција Босна и Херцеговина и Еуроатланске интеграције: Тренутни изазови и перспективе, Бихаћ, Књига 2, (1081–1919). Бихаћ: Правни факултет у Бихаћу и СДИ Бурч Универзитет.
- Марковић Крстић, С. (2012). *Васпитање за демократију, толеранцију и мултикултурализам* [Education for Democracy, Tolerance and Multiculturalism]. У Н. Милутиновић Јована, *Критички конструктивизам – концепција и могућности у области образовања*, [Critical constructivism – the concept and the possibilities in the area of education]. Настава и васпитање, 2015. 437–453
- Милутиновић, Ј., Зуковић, С. (2007). *Образовање и културни плурализам*. [Education and cultural pluralism]. *Педагогија*, 1, 23–33.

- Neuliep, J. W. (2012). *Intercultural Communication: A Contextual Approach* (4th edition). Boston: Houghton Mifflin.
- Новаковић, Н. (2014). *Глобализација, глобализација образовања и Болоњска декларација*. [Globalisation, Globalisation of Education and the Bologna Process]. *Теме*, XXXVIII, 285–298
- Оквир националног курикулума – основи учења и наставе*, [The National Curriculum Framework – Foundation of Learning and Teaching]. Пројекат „Развионица”, Београд, 2015.
- Ouellet, F. (1991). *L'Education interculturelle-essays sur contenu de la formation des maitres*. Paris: Editions L'Harmattan.
- Петровић, А. (2001). *Реформе наставних планова и програма и обука наставника матерњег језика за рад у мултикултуралном друштву*. [The Curriculum Reform and Training Mother Tongue Teachers to Work in a Multicultural Society]. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 33, 1, 442–450.
- Процена квалитета Оквира националног курикулума – основе учења и наставе, [The Assessment of the Quality of the National Curriculum Framework – Foundation of Learning and Teaching]. Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, Београд, 2016.
- Purković, D.,Bezjak, J. (2015). *Kontekstualni pristup učenju i poučavanju u nastavi temeljnog tehničkog odgoja i obrazovanja*. [Contextual approach to learning and teaching in the basic technical education]. *Školski vjesnik*, 64, 1, 131–152.
- Seelye, H. N. (1993). *Teaching culture: Strategies for intercultural communication*. Lincolnwood, IL: National Textbook Company.
- Стандарди општих међупредметних компетенција за крај средњег образовања (2013). [The standards of general intercurricular competences for the end of high school education]. Преузето 6. јануара 2017. са адресе http://www.ceo.edu.rs/images/stories/obrazovni_standardi/Opsti_standardi_postignuca/MEDJUPREDMETNE%20KOMPETENCIJE.pdf
- Стратегија образовања у Србији, [Education Strategies in Serbia]. Vlada Republike Stbije, URL: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/СТРАТЕГИЈА-ОБРАЗОВАЊА.pdf> (28.03.2017).
- Stoll, L., Fink, D. (2000). *Mijenjajmo naše škole*. [Let's change our schools]. Zagreb: Educa.
- Szczepanski, A. (2001). *What is Outdoor Education? U: Other Ways of Learning*. 4th Eurocongress of The European Institute of Outdoor Adventure Education and Experiential Learning, Rimforsa, Sweden. Posećeno 6. januara 2017., <http://www.eoe-network.org/European%20InstituteOE.htm>
- UNESCO (2001). *Universal Declaration on Cultural Diversity*.
- UNESCO (2006). *Guidelines on Intercultural Education, Education Sector UNESCO (ED-2006/WS/59)* Paris: CLD 29366.
- Вукчевић, Ј. (2007). *Методички модели у настави лектуре у основној школи*. [Teaching Models in Teaching Required Readings in Primary School]. *Норма*, год. 12, 2-3, 51–60.
- Вујичић Ј. (2007). *Култура одгојно-образовне установе и квалитета промјена одгојно-образовне праксе*. [The culture of educational institution and the quality of changes in educational practice]. *Magistra Iadertina*, 2, 1, 91–106
- Walzer, M. (1994). *Multiculturalism and Individualism*. *Dissent*, 41, 185–191.
- Зуковић, С. Милутиновић, Ј. (2008). *Школа у духу новог времена: образовање за различитост*. [School in the spirit of new times: education for diversity]. *Настава и васпитање*, 57, 4, 530–538.

INTERCULTURAL PERSPECTIVE OF SCHOOLS IN SERBIA

Maja Vračar¹, Slađana D. Anđelković², Zvezdan Arsić³

¹Dental School, Belgrade, Serbia

²Faculty of Geography, University of Belgrade, Serbia

³Faculty of Philosophy, University of Kosovska Mitrovica

Summary

This paper attempts to present the ways of implementing the concept of interculturality starting from the importance of the school culture, the integrated, constructivist and contextual approach in developing intercultural competences of students and teachers. In the realisation of the concept of interculturality, it is essential to make systematic changes at all levels of the process of education in order to properly implement the suggested measures. The first level of the pedagogical measures relates to a better implementation of the concept of interculturality in the legal documents in Serbia, since multicultural approach, which is necessary, but not sufficient for the development of students' intercultural competences, prevails in these documents at the present time. Developing intercultural competences is not included in the described educational outcomes, which points to the conclusion that it is necessary to work additionally on emphasising the intercultural dimension in the documents which deal with the education system in Serbia and to adopt new approaches in the implementation of this concept in school culture.

The second level of the pedagogical measures implied by our theoretical discussion is directed towards the changes in methods, teaching strategies and affirmation of contextual, integrated and constructivist approach in teaching with emphasis on encouraging intercultural dialogue by which students acquire new knowledge together, and the activities done together ensure the realization of the measures for implementing intercultural education.

Additionally, the measures also relate to strengthening teacher competencies with the aim of integrating intercultural perspectives in the overall school activity and taking responsibilities for reaching intercultural goals by developing students' intercurricular competences with the aim of making education available and fair to all students. There is a need to direct the process of educating future teachers in Serbia towards the idea of working with heterogeneous student population while respecting cultural and other differences among students.

Starting from the fact that knowledge needed for living in a democratic and intercultural society is becoming increasingly complex, the next set of measures refers to increasing the number of examples of good practice, their exchange and supporting the initiative in local environments and schools, which can represent an additional orientation and support in further affirmation and operationalization of the concept of interculturality.